

(Ne)moralnost književnog djela

Favro, Linda

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:414922>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-04**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA FILOZOFIJU

ZAVRŠNI RAD

(NE)MORALNOST KNJIŽEVNOG DJELA

STUDENTICA: Linda Favro

MENTOR: Dr. sc. Elvio Baccarini

RIJEKA, 2022.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U RIJECI

ODSJEK ZA FILOZOFIJU

(NE)MORALNOST KNJIŽEVNOG DJELA

JMBAG: 00090815306

STUDENTICA: Linda Favro

MENTOR: Dr. Sc. Elvio Baccarini

NAZIV I VRSTA STUDIJA: Dvopredmetni preddiplomski studij filozofije i talijanskog jezika i književnosti

Rujan, 2022.

Sažetak

U ovom radu dat ćemo pregled teorija koje se nude u raspravi o umjetnosti kako bi pokazali u kakvom su odnosu moralna i estetska vrijednost djela. U prvom poglavlju ću govoriti o odnosu umjetnosti i morala, objasniti ću njihovu povezanost, navesti primjere i predstaviti filozofa koji je zaslužan za cijelu raspravu o umjetnosti i moralu. U drugom poglavlju, baviti ću se trima teorijama koje su proizašle iz navedene rasprave, a to su moralizam, nemoralizam i autonomizam. Svaka od tih triju teorija nudi svoje gledište o tome kako i da li (ne)moralna vrijednost umjetničkog djela utječe na njegovu estetsku vrijednost. Navest ću također i njihove podteorije i proći kroz njih navodeći primjere, argumente i kritike. Literatura koju ću koristiti u radu bit će abecedno navedena u popisu literature.

Ključne riječi: moralizam, autonomizam, nemoralizam, moralna vrijednost, estetska vrijednost, umjetnost, književnost, moral, nemora

SADRŽAJ

1. UVOD	2
2. ODNOS UMJETNOSTI I MORALA	3
4. KNJIŽEVNOST I ETIČKA KRITIKA	7
4.1. MORALIZMI	8
4.2. AUTONOMIZAM	16
4.3. NEMORALIZAM	19
5. ZAKLJUČAK	22
6. LITERATURA:	24

1. UVOD

Ima li u književnosti mjesta za moralnu prosudbu? Može li moralna vrijednost djela utjecati na estetsku vrijednost samog djela? Možemo li reći da je djelo estetski manje vrijedno ako je nemoralno? Možemo li reći da je estetski vrijednije ako je moralno? Kako su uopće umjetnost i moral povezani? Otkud je došlo do rasprave o umjetnosti i etici te koji su se pravci i teorije razvili iz toga?

U ovom radu baviti ću se moralnom vrijednosti književnog djela i utjecajem te vrijednosti na umjetničku vrijednost rada. Cilj je dati pregled velike rasprave o odnosu morala i književnosti kao vrste umjetnosti i odgovoriti na gore postavljena pitanja.

Ideju za izradu rada dobila sam čitajući rad *L'arte immorale e il valore artistico* (2016) od profesora i sadašnjeg mentora Elvia Baccarinija koji govori o nemoralnim umjetničkim djelima i njihovoj estetskoj vrijednosti. Na početku članka, Baccarini (2016) je ukratko opisao moralizam, autonomiju i nemoralizam. Svaka od navedenih teorija nudi svoje viđenje odnosa moralne i estetske vrijednosti nekog djela. U ovom radu ja ću ispitati svaku od tih teorija, navesti njihove podteorije kako bih dala što jasniji pregled rasprave o odnosu morala i književnosti kao vrste umjetnosti, a u zaključku ću navesti i vlastito stajalište na temu i obrazložiti ga.

Rad sam podijelila u dva poglavlja, od kojih se drugo sastoji od tri potpoglavlja.

U prvom poglavlju rada govoriti ću o odnosu umjetnosti i morala. Tu ću objasniti što je umjetnost, koja filozofska grana ju proučava i gdje se tu nalazi književnost. Navest ću i citate umjetnika kako bismo vidjeli kako su oni razmišljali o umjetnosti i da li su mislili da ona ima utjecaj na ljude. Zatim ću govoriti o cenzuri u svrhu toga da pokažem kako su ljudi u strahu od negativnog utjecaja na moral pojedinca odlučili cenzurirati određena djela, što pokazuje da se oduvijek smatralo da umjetnost ima utjecaja na ljude. Predstavljam i filozofa koji je prvi govorio o moralnom utjecaju umjetnosti, odnosno poezije, i tako potaknuo daljnju raspravu o povezanosti umjetnosti i morala. Ta rasprava je potaknula druge filozofe da daju svoje mišljenje na temu i tako su se razvila tri glavna pravca: humanistički, estetistički i ideja o umjetnosti kao transgresije. Ta tri pravca bila su zaslužna za formiranje 3 teorije u etičkoj kritici umjetnosti, a to su moralizam, autonomizam i nemoralizam. O njima će biti riječi u drugom poglavlju.

U drugom poglavlju odnosno Etičkoj kritici umjetnosti govoriti ću o tome može li moralna vrijednost djela utjecati na estetsku vrijednost djela i, ako može, na koji način. To ću napraviti tako što ću navesti tri teorije koje nam se nude, a to su moralizam, autonomizam i nemoralizam. Njih ću ispitati navodeći njihove podteorije, argumente u korist teorija, primjere i kritike. Budući da je tema rada moralna vrijednost književnog djela i njena povezanost sa estetskom vrijednosti djela, primjeri koje ću navoditi bit će oni iz književnosti.

Na kraju dolazimo do zaključka. U zaključku ću proći kroz rad, sažeti ga i iznijeti vlastito stajalište o temi. Reći ću koja je meni od predstavljenih teorija najplauzibilnija i obrazložiti svoj odabir.

2. ODNOS UMJETNOSTI I MORALA

Prije nego se krenemo baviti moralnim karakterom književnog djela, pisati ću o odnosu etike i umjetnosti općenito i pri tome odgovoriti na pitanja poput: Što uopće jest umjetnost? Koja grana filozofije se bavi umjetnošću? Gdje se tu nalazi književnost i kako ju definiramo? Može li umjetnost utjecati na ljude? I otkada seže rasprave o etici i umjetnosti, tko ju je prvi postavio i koji pravci su proizašli iz nje? To će nam dati neki uvod u cijelu priču o moralnom značaju književnih djela i pomoći pri razumijevanju teorija koja su se razvila iz tri pravca o kojima ćemo govoriti. Počet ćemo od samih definicija.

Umjetnost je, prema definiciji Birtić et al. u *Školskom rječniku hrvatskoga jezika* (2013), stvaralačka djelatnost pomoću koje nastaju umjetnička djela, a izražava se pomoću zvuka, boje, riječi, mimike itd. Filozofska disciplina koja se bavi umjetnošću zove se estetika, a ona razlikuje 9 grana umjetnosti među kojima i književnost. U Birtić et al. u *Školskom rječniku hrvatskoga jezika* (2013) navodi se da je književnost umjetnost riječi, odnosno ukupnost umjetničkih djela pisanih riječima.

Ovdje smo dobili definiciju umjetnosti, ustanovili koja se grana filozofije njome bavi i pokazali gdje se tu nalazi književnost. Sada ćemo pokušati vidjeti ima li mjesta etici, odnosno etičkom značaju u umjetnosti i ako da u čemu se on očituje. Da ponovimo, naš je zadatak u ovom poglavlju je odgovoriti na postavljena pitanja i objasniti kakav je odnos umjetnosti i etike. Kako bih to napravila predstaviti ću mišljenje jednog umjetnika o utjecaju umjetnosti. Taj umjetnik bit će Henri Matisse, a upravo njegov citat sam izabrala jer jako jasno izražava da umjetnost ima moralni utjecaj na ljude. Dalje ćemo navesti primjere u kojima je jasno vidljiv moralni utjecaj umjetnosti na ljude. Zatim ću predstaviti autora koji je prvi pisao o utjecaju umjetnosti na pojedinca, preciznije poezije, i time otvorio vrata daljnjoj raspravi o povezanosti umjetnosti i morala. Na kraju, predstaviti ću tri odgovora koja su nastala iz rasprave o umjetnosti, a koja govore o moralnom karakteru djela.

O utjecaju koji umjetnost ima na čovjeka je pisao slavni slikar Matisse, a rekao je sljedeće:

„Umjetnost ima moć da nas uznemiri, da nas natjera da preispitamo vlastite pretpostavke, da nas promjeni. Ali također, ona ima moć proslaviti naša cijenjena uvjerenja, umiriti nas, biti poput umirujućeg utjecaja, poput duševne draži, nešto poput dobre fotelje gdje se možete odmoriti od fizičkog napora.“ (Matisse, 1968, 135.)

Utjecaj koji se očituje je prisutan u osjećajima koje umjetničko djelo izaziva u nama. Ono može utjecati na naša uvjerenja, promijeniti naše početne pretpostavke ili ih njegovati. Uz sve to, ona može predstavljati i utočište, u kojemu možemo predahnuti od stvarnosti.

Utjecaj koji umjetnost ima na pojedince nije moguće negirati, a on može biti pozitivan ili negativan. Upravo zbog straha od negativnog utjecaja koja bi mogla imati, brojna su umjetnička djela u prošlosti, ali i danas osuđivana i cenzurirana.

Uzmimo za primjer knjigu *Lolita* od Nabukova, ona je 60tih godina osuđena kao opscena zbog tematike pedofilije i incesta koje tretira i zabranjena u tri države. Knjiga *Ljubavnik lady Chatterley* autora D.H. Lawrenca je također bila zabranjena u više država te je u Kini stopirano njeno tiskanje pod izgovorom da je knjiga protiv kineske tradicije i da može pokvariti mladež. Dobar primjer je i klasik *Lovac u žitu* od JD Salingera. To djelo bilo je na meti cenzure otkako je izašlo. Brojne škole diljem SAD-a su ga odlučile zabraniti pod kritikom da promovira nemoral poput promiskuiteta, zloupotrebe opijata i slično.

(American Library Association, 2013)

Gaut u *Emocije, Umjetnost i Etika* primjećuje da su moralne tjeskobe bile prisutne i u popularnoj umjetnosti te tako navodi za primjer film koji je kao masovni medij oduvijek predmet moralne panike, i također, glazbene žanrove poput rap-a, metal-a i rock-a koji su žestoko osuđivani zbog mizoginije, veličanja brutalnosti, razvratnog materijalizma te pozivanja na političke pobune. (Gaut, 2007, 2)

Jedan od aktualnijih primjera je nedavno povlačenje Winnetou-ovih knjiga autora Karla Maya od strane izdavačke kuće Ravensburger Verlag. Navedene knjige prepričavaju pustolovine glavnog junaka Winnetou-a, neustrašivog Apača i vođe američkih domorodaca i prodane su u milijunima primjeraka diljem svijeta. No, zbog optužbi o rasizmu, „romanticiziranom“ i „klišeiziranom“ prikazu Indijanaca, njemačka izdavačka kuća bila je prisiljena povući knjige.

(Roxborough R., 2022)

U ovim primjerima primjećujemo da je uvijek bilo očito da su ljudi smatrali da umjetnost može utjecati na ljude i na njihovo ponašanje. U protivnom ne bi bilo potrebno braniti određena djela u školama i visokim ustanovama zbog straha da bi ona mogla „pokvariti“ odnosno negativno utjecati na mladež. Također, ne bi imalo smisla osuđivati *rap* i ostale glazbene žanrove ili film ako postoji sumnja da pozivaju na veličanje nemoralnog ponašanja. Vidljivo je da je etički značaj umjetničkih djela uvijek bio nekako prisutan.

Prvi koji je govorio o etičkom značaju umjetničkih djela bio je Platon. Platon je u djelu *Država* pisao o etičkim opasnostima poezije. Preciznije, za mimetičku poeziju napisao je: „Njezina moć je pokvariti, uz rijetke iznimke, čak je i bolja sorta zasigurno razlog za uzbunu.“ (Platon, 2002, 307-308).

Platon je vjerovao da mimetička umjetnost uzdiže i veliča iracionalne emocije kod ljudi i na taj način ih osiromašuje za istinsko znanje. Istinsko znanje za Platona bilo je univerzalno i o oblicima, a ono koje je poezija mogla ponuditi bilo je tek o pojedinostima ili o promjenjivim pojavama (Gaut B., 2007, 3).

Platon je, ni ne znajući, ovom rečenicom potaknuo daljnju raspravu o etičkoj vrijednosti umjetnosti. Raspravu koja traje i dan danas, a koja je dovela do razvoja tri glavna pravca koji su mu direktno ili indirektno probali odgovoriti pa tako imamo:

1. Prvi je humanistički odgovor, on odgovara Platonu direktno, najutjecajniji je, primjećuje Gaut, i nastoji obraniti etičku vrijednost poezije i umjetničkih djela. Jedan od humanista koji su pisali o vrijednosti poezije bio je Horacije koji je u dijelu *Umjetnost poezije* napisao ovako: „Cilj pjesnika je ili koristiti, ili zabaviti ili učiniti da njegove riječi odmah udovolje i daju lekciju života.“ (Horace, 1971, 73) Gaut primjećuje kako se Horacije kada je napisao lekciju života prvenstveno odnosio na moralnu lekciju. (Gaut, 2007, 4) Drugim riječima, Horacije je Platonu odgovorio da poezija može biti korisna za ljude na način da ih zabavi, umiri i oplemeni za neku dodatnu vrlinu.

Također, imamo i Sidneya (1971) koji u dijelu „*Oprost za poeziju*“ tvrdi da je poezija najprikladnija za proučavanje vrline zato što ima moć opisati precizne situacije i utjecati čak i na najtvrdoglavije. Lav Tolstoj (1930) je smatrao da je kriterij za veliko umjetničko djelo da prenese umjetnikove osjećaje radosti i duhovnog sjedinjenja te da moralno uzdigne publiku. Ostali važni zagovornici humanizma su John Ruskin, Henry James, Matthew Arnold, FR Leavis i Peter Fuller. (Gaut, 2007, 4)

2. Drugi dio rasprave bio je estetizam. Estetizam je nastao iz kulturnog revolta i došao je do izražaja u 19. stoljeću. Taj pravac je zagovarao 'umjetnost radi umjetnosti' i time odbacio svaku povezanost između umjetnosti i etike. Jedan od zagovornika estetizma bio je slikar James McNeil Whistler, koji je smatrao da je umjetnost o ljepoti i obliku i da govoriti o njoj u etičkom smislu znači zanemariti njenu stvarnu bit. (Gaut, 2007, 4) Drugim riječima, tvrdio je da umjetnost treba biti o ljepoti, a ne o moralu.

3. Treći odgovor koji se nudi je ideja umjetnosti kao transgresije. Tu se tvrdi da umjetnost može biti dobra baš zato što nadilazi naše moralne pretpostavke i izaziva konvencionalne stavove. Od važnih zagovornika ovog pravca Gaut je naveo Oscara Wildea i De Sadea . (Gaut, 2007, 4-5).

Dakle, u ovom poglavlju smo dali definiciju umjetnosti i književnosti. Govorili smo utjecaju koji umjetnost može imati na pojedinca i opisali kakav taj utjecaj može biti. Naveli smo primjere iz književnosti kako bismo pokazali da ljudi oduvijek nekako vjerovali da umjetnost može imati utjecaj na ljude. Tako smo došli i do Platona, koji je prvi govorio o utjecaju umjetnosti i predstavili pravce koji su se razvili kao odgovor Platonu..

Završivši s time krećemo u iduće poglavlje u kojem ćemo govoriti o etičkoj kritici književnosti. Ovdje ćemo se baviti moralnom vrijednošću književnih djela i vidjeti kako i da li ona utječe na njihovu estetsku vrijednost. Poglavlje je podijeljeno u tri potpoglavlja koja odgovaraju trima teorijama u etičkoj kritici, a to su moralizam, autonomizam i nemoralizam. Svaka od triju teorija nudi svoj odgovor na pitanje u kakvom su odnosu moralna i estetska vrijednost djela, a moj je zadatak u narednom poglavlju predstaviti i objasniti svaku od njih.

4. KNJIŽEVNOST I ETIČKA KRITIKA

Kako moralnost i nemoralnost utječu na estetsku vrijednost djela? Da li moralna vrijednost djela može uopće utjecati na njegovu estetsku vrijednost? Može li moralnost pozitivno utjecati na estetsku vrijednost djela? Da li onda nemoralnost može umanjiti estetsku vrijednost djela? Ili estetska vrijednost djela ostaje ista neovisno o moralnoj vrijednosti djela?

Ovo su glavna pitanja kojima ćemo se baviti u ovom odlomku. Cilj odlomka je odgovoriti na postavljena pitanja i tako vidjeti na koje sve načine možemo promatrati književnost, kao vrstu umjetnosti, u odnosu na njen etički značaj. Kako bi to postigli, u naredna tri poglavlja predstaviti ćemo tri teorije koje nam se nude kada govorimo o etičkoj kritici književnosti.

Podsjetimo se, u prijašnjem odlomku došli smo do tri pravca koja su proizašla iz dugotrajne rasprave o umjetnosti i etici, a to su humanistički pravac, esteticizam i umjetnost kao transgresija. Suvremena filozofska rasprava, navodi Gaut (2007), nudi tri teorije koje odgovaraju tima trima pravcima. Svaka od te tri teorije nudi svoje viđenje etičkog značaja književnih djela. One su moralizam, estetizam i nemoralizam. Moralizam je teorija po kojoj moralna vrijednost književnih djela doprinosi njegovoj estetskoj vrijednosti. Vrijedi i obrnuto. Moralizam se dijeli na „jake moralizme“ i „meke moralizme“ (Gaut, 2007, 9)

Estetizam je oprečna teorija i ona zagovara umjetnost radi umjetnosti, no i tu postoje slabija i jača vrsta estetizma. To su radikalni autonomizam i umjereni autonomizam. (Gaut, 2007, 11)

Treća teorija nosi naziv nemoralizam i odgovara pravcu umjetnost kao transgresija.

Nemoralizam se slaže sa moralizmom u tome da moralni značaj djela utječe na estetsku vrijednost djela, ali s jednim preokretom. Zagovornici ove pozicije tvrde da etički nedostatak djela povećava njegovu estetsku vrijednost, dok ju ono što bi bila etička prednost, umanjuje. (Gaut 2007, 11)

Od nemoralizama, nas će u ovom radu zanimati kognitivni nemoralizam i robusni nemoralizam. Svaka od ove tri teorije koje sam u kratko predstavila, dijeli se na više podteorija. Ja ću za svaku navesti dvije podteorije, objasniti ih, navesti argumente u korist tih teorija, dati primjere i navesti poneku kritiku.

4.1. MORALIZMI

Prvo ćemo govoriti o moralizmima.

„Moralizam je stajalište koje kaže da etičke zasluge u djelima ili doprinose ili uvjetuju njihovu estetsku vrijednost, a njihovi etički nedostaci doprinose ili uvjetuju estetskoj manji djela.“ (Gaut, 2007, 10)

Moralizam je stajalište koje je nastalo kao posljedica humanističkog pravca iz rasprave o umjetnosti, a po kojem je, kako je naveo Gaut (2007), estetska vrijednost djela određena njegovom moralnom vrijednošću. Književno djelo je tako estetski vrijedno ili vrijednije po tome što posjeduje moralne vrline. Ako posjeduje moralne nedostatke, onda je i estetski manjkavo. Moralizam se dijeli na „jače“ i „slabije“ vrste. Primjer jače vrste moralizma je svakako radikalni moralizam.

Radikalni moralizam je stav da je moralna vrijednost djela jedini kriterij njegove estetske vrijednosti. (Conolly, 2002, 302-316).

Važan zagovornik radikalnog moralizma bio je pisac Lav Tolstoj. On je smatrao da su moralne zasluge u djelima jedina ili vrhovna odrednica njegovih estetskih zasluga. Za njega je bila najvažnija moralna poruka koju djelo ima za prenijeti. (Gaut, 2007, 10)

Radikalni moralizam se dijeli na „široki“ i „uski.“

1. Po „uskom“ radikalnom moralizmu, moralna vrijednosti književnog djela je jedina odrednica njegove estetske vrijednosti. Formalna vrijednost djela ovdje ne igra nikakvu ulogu. Jedino što je bitno u estetskom vrednovanju djela je njegova moralna vrijednost.
2. „Široki“ radikalni moralizam za razliku od „uskog“ ne negira formalnu ulogu u estetskom vrednovanju umjetnosti. Ova vrsta radikalnog moralizma priznaje formalnu ulogu, ali ju promatra u okviru moralnog značaja.

(Conolly, 2002, 302-316)

Razlika između „uskog“ i „širokog“ moralizma bi se najbolje mogla objasniti na primjeru pjesme. Uzmimo za primjer sonet. Ako zauzmemo poziciju uskog radikalnog moralista reći u potpunosti ćemo zanemariti formalnu strukturu (broj kitica, duljinu stiha, rimu) soneta i reći ćemo da je on estetski vrijedan jer prenosi moralnu pouku. Odnosno estetski je manje vrijedan ako ju ne prenosi. S druge strane, ako se osjećamo kao široki radikalni moralist onda ćemo formalnu strukturu soneta promotriti u vidu njenog moralnog značaja. To znači da ćemo uzeti

u obzir strukturu pjesme, broj strofa, stih, rimu i vidjeti kako to utječe na moral soneta, to jest kako se njegova formalna struktura može povezati s moralnom porukom koji on prenosi.

Do sada smo ustanovili da je moralizam teorija po kojoj moralna vrijednost književnog djela utječe na njegovu estetsku vrijednost. Moralne vrline povećavaju ili uvjetuju ili povećavaju njegovu estetsku vrijednost, dok moralni nedostatak književnog djela predstavlja i njegov estetski nedostatak. (Gaut, 2007, 10) Rekli smo da se moralizmi dijele na slabije i jače vrste moralizama. Naveli smo dvije vrste jakog moralizma, a to su široki i uski moralizmi. Rekli smo da uski radikalni moralizam smatra da je za estetsko vrednovanje djela bitna samo njegova moralna vrijednost, a estetska poput formalnog karaktera djela nije. (Conolly, 2002, 302-316) Zatim smo predstavili i široki radikalni moralizam i vidjeli kako on u svom vrednovanju za razliku od uskog radikalnog moralizma prihvaća formalnu ulogu, ne odbacuje ju, ali ju promatra u kontekstu moralnog značaja djela. (Conolly, 2002, 302-316) Te dvije pozicije objasnili smo na primjeru soneta.

Dalje ćemo se baviti mekim moralizmom. Vrste mekog moralizma navodi Gaut u *Umjetnost, emocije i etika* (2007), poriču da su etičke zasluge ili neophodne ili dovoljne da bi djela imala estetsku vrijednost.

One smatraju da postoji pluralitet estetskih vrijednosti i da etička vrijednost djela čini samo jednu vrstu tih vrijednosti. Drugim riječima, estetska vrijednost književnog djela ne počiva samo na njegovoj moralnoj vrijednosti kao što bi tvrdili radikalni moralisti. Moralna vrijednost nije dovoljna niti nužna da bi djelo bilo estetski vrijedno. Meki moralisti vjeruju da je etička vrijednost djela samo jedna od njegovih estetskih vrijednosti. (Gaut, 2007, 10)

Vrste mekih moralizama kojima ćemo se mi dalje baviti su eticizam čiji je veliki predstavnik Gaut i umjereni moralizam kojeg zagovara Carroll. Prvo ćemo razmatrati eticizam.

Gaut je o eticizmu rekao ovako:

„Eticizam jedna je od tih manje jakih vrsta moralizama. Smatra da je umjetničko djelo estetski manjkavo utoliko što posjeduje etičku manu koja je estetski relevantna, i obrnuto da umjetničko djelo ima estetsku vrijednost utoliko što posjeduje etičku zaslugu koja je estetski relevantna.“. (Gaut, 2007, 10)

Znači prema Gautu (2007) književno djelo je estetski vrijedno kada posjeduje moralnu vrlinu koja je bitna za njegovu estetsku procjenu, a estetski manjkav kada posjeduje etičku manu

koja je bitna za njegovu estetsku procjenu. Takvo gledište isključuje mogućnost da roman koji sadrži poruke poput uvijek „govori istinu“ ili „nemoj ubiti“ bude estetski vrijedan samo zato što sadrži te poruke. Roman bi po ovom gledištu bio estetski vrijedan onda kada bi u sebi sadržavao moralnu vrlinu koja je bitna za estetsku vrijednost djela. Isto tako bi bio estetski manje vrijedan ako bi sadržavao moralnu manu koja je od estetske važnosti. Ove rečenice iako navode moralne poruke, same po sebi nisu od estetske važnosti pa tako ne mogu utjecati na estetsku procjenu djela.

Predstavili smo Gautovu poziciju u raspravi o umjetnosti, eticizam, naveli njenu definiciju i pojasnili ju, a sada ćemo prijeći na argumente koje Gaut navodi u korist te teorije.

Gaut u korist eticizmu navodi dva argumenta. To su kognitivni argument i argument zasluženog odgovora.

Glavna zamisao kognitivnog argumenta je da nas umjetnička, ali posebno književna djela mogu uz pomoć mašte poučiti o moralu. Gaut (2007) ovdje jako stavlja naglasak na ulogu mašte jer je ona presudna u tom procesu. (Gaut, 2007, 165)

Kako bi pobliže objasnio tu ulogu mašte, Gaut navodi sljedeći primjer:

„Na primjer iz književnog djela možemo o moralu tako da se, figurativno rečeno, stavimo u poziciju lika. Tolstoj je recimo, kada je počeo pisati Anu Karenjinu zapravo je imao u planu pisati o jednoj od „slobodnih ljubavi“, no kada je počeo s pisanjem stavio se u Anine cipele, u njenu situaciju, u doba u kojem je živjela i roman je dobio jedan potpuno novi smjer.“ (Gaut, 2007, 146)

Prigovor koji se tu nametao bio je da književna djela kao ni umjetnička ne mogu pružiti potvrdu i stoga učenje o moralu preko umjetničkih djela nije moguće. Gaut je taj prigovor riješio tako što je naveo 4 vrste potvrde koje po njemu omogućuju da učimo iz takvih djela, a to su rasuđivanje, iskustvo, svjedočanstvo i mašta. Od te 4 najvažnija je, kaže Gaut, mašta jer igra glavnu ulogu u moralnom prosuđivanju. (Gaut, 2007, 165)

Argument također kaže da je ta sposobnost djela da nas nečemu nauči estetska zasluga tog djela. (Gaut, 2007, 186)

Ovdje smo saznali da je glavna misao kognitivnog argumenta da nam umjetnička djela mogu uz pomoć mašte produbiti naše znanje o moralu. Mašta nam tu pomaže tako da nam omogućava da se „stavimo u cipele“ glavnog lika i razmislimo što bi mi učinili da se nalazimo u njegovoj situaciji, u kontekstu vremena u kojem živi i da se moramo suočiti s

izazovima s kojima se on suočava. To zamišljanje, razmišljanje o tome što bi mi učinili na nečijem mjestu može produbiti naše moralno znanje tako da nas obogati za jednu novu moralnu perspektivu. Na ovaj način nas umjetnička djela, posebice narativna poput književnosti mogu poučiti o moralu.

Prigovor koji se ovdje nametao bio je da umjetnost ne može zadovoljiti uvjet potvrde, a bez potvrde nema ni učenja. Kako bi riješio prigovor Gaut naveo čak 4 vrste potvrde: rasuđivanje, iskustvo, svjedočanstvo i maštu. (Gaut, 2007, 165)

To rješava prigovor kognitivnom argumentu koji se bazirao na činjenici da se iz umjetnosti ne može učiti jer ne postoji potvrda. Sada kada su navedene vrste potvrde, stoji da se može učiti iz umjetnosti.

Sljedeći argument koji ćemo analizirati je argument zasluženog odgovora.

Drugi argument koji Gaut navodi u korist eticizma je argument zasluženog odgovora i to je njegov vlastiti argument.

Argument zasluženog odgovora polazi od pretpostavke da umjetnička djela uz imaginacije koje propisuju kod svojih čitatelja (poput zamišljanja određenih likova) propisuju i odgovore na te imaginacije. Ti odgovori mogu biti zasluženi ili nezasluženi. Jedan od načina na koji odgovori mogu biti nezasluženi je nemoralni odgovor (neetički). Ako su propisani odgovori nezasluženi onda je to neuspjeh u djelu. Ono što djelo propisuje je od estetskog značaja. Dakle, ako su propisani odgovori nezasluženi jer su nemoralni, onda je to estetski promašaj u djelu to jest njegov estetski nedostatak. Tako je očitovanje moralno loših stavova estetski nedostatak djela, a očitovanje moralno vrijednih stavova u njegovim propisanim odgovorima, njegova estetska zasluga. (Gaut, 2007, 233)

Gaut u ovom argumentu govori kako umjetničko djelo može pripisivati zaslužene ili nezaslužene odgovore. Da bi djelo uspjelo kao umjetničko djelo i ostvarilo svoju svrhu, ono mora imati zaslužen odgovor. Način na koji odgovor može biti zaslužen ili nezaslužen je na osnovu moralnosti u djelu. Ako je odgovor nezaslužen zbog nemoralnosti u djelu, djelo ne uspijeva ostvariti svoju svrhu i to smatramo estetskim nedostatkom umjetničkog djela. Ako djelo pak zbog moralne vrline dobije zaslužen odgovor onda je to i estetska vrлина djela.

Da bi jasnije objasnio poantu Gaut je koristio sljedeću ilustraciju:

„Uzeta je za primjer komedija kao književna vrsta. Komedija prikazuje određene situacije kao smiješne, tj. pripisuje duhovit odgovor na te situacije. Propisan odgovor je etički zaslužen ako je humor otkrivateljski, ako je oslobođen predrasuda, ako prikazuje situaciju u nekom drugom možda moralno boljem svjetlu... i u tom slučaju je rad estetski uspio. S druge strane, ako je humor ide na račun nedužne osobe, ako se ruga njenoj patnji onda je odgovor nezaslužen. Nezaslužen je jer je nemoralan i to čini estetski promašaj djela.“ (Gaut, 2007, 233)

Još jedan primjer kada bi djelo moglo biti estetski manjkavo jer pruža nezaslužene odgovore je na primjer u slučaju da nas djelo poziva da se sažalimo nad likovima koji nisu dostojni sažaljenja, primjerice pedofilima ili zlostavljačima djece. To sažaljenje koje djelo želi izazvati u nama je nezaslužen, jer se radi o ljudima koji su moralno prezrivi i zbog toga je riječ, o estetskom nedostatku.

Kada bi nas recimo pozivalo da se sažalimo nad nedužnim, nepravedno na smrt osuđenim čovjekom, onda bi naše sažaljenje bilo zaslužen i to djelo je estetski uspjelo. (Gaut, 2007, 233) Uspjelo je jer je izazvalo reakciju tj odgovor koji je bio zaslužen.

U primjerima smo vidjeli kako na djelu funkcionira Gautov argument zasluženog odgovora. Vidjeli smo kako to izgleda na primjeru komedije gdje djelo u slučaju da ima za cilj nasmejati ljude na način da otkrije neku moralnu činjenicu dobiva zaslužen odgovor jer ispunjava svoju svrhu na moralnoj osnovi. Tada je to djelo estetski uspjelo i tom uspjehu je pridonijela moralna činjenica. Da je bila situacija da se u komediji ismijavala nedužna osoba, ona ne bi ostvarila svoj cilj zbog nemoralno ponašanja, odgovor bi bio nezaslužen i takvo djelo bi bilo estetski manjkavo zbog nemoralnosti u njemu. (Gaut, 2007, 233)

Vidjeli smo i primjer sa tragedijom koji upućuje na stu činjenicu, a to je, kako u samom argumentu stoji, da nezasluženi moralni odgovori upućuju na estetsku manjkavost djela jer djelo ako ima nezaslužen odgovor, ono ne uspijeva ostvariti svoju svrhu na estetskoj razini.

Argument zasluženog Gaut (2007) je osmislio kako bi podupro glavnu tezu eticizma i pokazao kako moralna mana može učiniti djelo estetski manjkavim ako je estetski bitna ili suprotno, ako se radi o vrlina koja je estetski bitna, ta vrlina može djelo učiniti estetski vrijednim.

Dalje ćemo govoriti o umjerenom moralizmu, odnosno drugoj vrsti mekog moralizma.

Sada ćemo prijeći na umjereni moralizam. Umjereni moralizam vrsta je mekog moralizma, a zastupa ga Noel Carroll.

„Umjereni moralizam je pozicija u kojoj stoji da u nekim slučajevima moralni nedostatak u umjetničkom djelu može biti estetski nedostatak. Također, ponekad se moralna vrlina može računati kao estetska vrlina.“ (Carroll, 1998, 419)

Ovdje vidimo da je naglasak na riječi ponekad. Carroll (1998) tvrdi da se samo ponekad nemoralnost prikazana u djelu može gledati kao estetski nedostatak tog djela. Isto tako, moralna vrlina je samo ponekad estetska vrlina djela. (Carroll, 1998,419) Kada bi tvrdio da je svaka moralna mana djela istovremeno estetska mana tog djela, tu bi se radilo o radikalnom moralizmu.

Carroll je smatrao da je neka umjetnost napravljena baš iz razloga da izazove moralne reakcije i u slučajevima kada je to tako, ispravno je govoriti o umjetničkim djelima u kontekstu morala. (Carroll, 1996, 236)

Do sad smo se upoznali sa definicijom umjerenog moralizma. Umjereni moralizam je stav koji Carroll zauzima u raspravi o umjetnosti i dio je mekih moralizama. Razlikuje se od Gautovog eticizma baš zbog te riječi ponekad. Ponovimo tvrdi da samo ponekad moralni nedostatak djela može biti i estetski nedostatak djela. Tvrdio je Carroll (1996) i da je neka umjetnost napravljena baš s ciljem da izazove moralne reakcije primjerice u književnosti: satira, tragedija, drama, knjige političke tematike itd. Onda kada je to tako, ispravno je govoriti o umjetničkim djelima u kontekstu morala. Sada još trebamo vidjeti u kojem slučaju možemo reći da nedostatak morala u dijelu predstavlja estetski neuspjeh djela.

U članku *In Defence of the Ethical Evaluation of Narrative Art*, Kieran (2001) je izložio Carrollov argument za umjereni moralizam koji glasi ovako:

- I. Ako djelo ne uspije izazvati tražene emocionalne odgovore od svoje publike koje su potrebne da bi djelo ispunilo svoju svrhu onda to djelo propada kao umjetnost pod vlastitim uvjetima.
- II. Neuspjeh djela da ostvari svoju svrhu smatra se estetskim neuspjehom
- III. Takvi neuspjesi nisu uvijek povezani s moralnim razmatranjima, ali ponekad mogu biti povezani s njima zbog moralne perspektive na koju se oslanjaju.
- IV. Moralne značajke djela mogu utjecati na estetsku vrijednost djela.

V. Stoga zaključujemo, da u situacijama kada umjetničko djelo ne uspije izazvati tražene emocionalne odgovore od svoje publike koje su potrebne da bi djelo ispunilo svoju svrhu, zato što se oslanja na moralno pogrešnim stavovima, onda takvo djelo predstavlja estetski neuspjeh.

(Kieran, 2001, 26 - 38.)

Iz argumenta vidimo da Carroll smatra da umjetničko djelo ispunjava svoju svrhu kada izazove tražene emocionalne odgovore od svoje publike. Na primjer komedija ispunjava svoju svrhu kada kod svojih čitatelja uspije izazvati da se nasmiju ili zabave. Poezija, kako je pisao Horacije, također ima funkciju zabaviti, ali i prenijeti lekcije iz života. (Horace, 1971, 73) Da bi njena svrha bila ispunjena po umjerenom moralizmu, ona mora izazvati taj odgovor kod publike. Znači mora zabaviti publiku ako joj je funkcija zabaviti ili prenijeti moralnu lekciju ako joj je svrha prenijeti lekciju.

Sada Carroll tvrdi da ponekad taj uspjeh ili neuspjeh da se izazovu traženi odgovori kod publike može ovisiti o moralnim pretpostavkama. Na primjer, Aristotel je u *Poetici* pisao da junak u tragediji mora imati određene moralne kvalitete kako bi ga mi kao publika mogli žaliti kada čitamo. (Aristotle, 1984, p 2325)

Svrha tragedije kao književnog djela jest izazvati kod ljudi emocionalnu reakciju/odgovor-žaljenja za glavnim likom i ako u tome uspije, tragedija je uspjela kao umjetnost. Poanta je u tome da odgovor odnosno reakcija publike ovisi o moralnom karakteru glavnog lika. Glavni lik u tragediji mora biti netko za koga možemo reći da je dobra osoba kako bi mi kao publika mogli žaliti za njim. Da je glavni lik tragedije lik moralno vrijedan prijezira publika ga ne bi mogla žaliti, no budući da je žaljenje za glavnim likom tražena emocionalna reakcija publike u tragediji, a tragedija sa moralno prezrivo glavnim likom (za primjer Carroll uzima Hitlera) ne može dobiti tu reakciju znači da tragedija nije uspjela ispuniti svoju umjetničku svrhu i tu se očituje njen estetski neuspjeh. (Carroll, 1996, 232)

Razlog njenog estetskog neuspjeha je moralno prezriv lik zbog koji na neki način blokira željenu reakciju publike. Tako možemo tvrditi da moralni nedostatak djela u ovom slučaju predstavlja i njegov estetski nedostatak. Moralni nedostatak u ovom slučaju očituje se u vidu moralno prezrivo glavnog lika, a estetski u tome da djelo ne uspijeva ispuniti svoju intrinzičnu svrhu. Zašto ne uspijeva ispuniti svoju svrhu? Zato što je reakcija publike koju je djelo trebalo izazvati da ispunji svoju svrhu, „blokirana“ upravo zbog tog moralnog nedostatka.

Obrnuto, da je glavni lik vrlo osoba, tragedija bi ostvarila estetski uspjeh jer bi uspjela prenijeti traženu emociju sažaljenja i tako ostvariti svoju svrhu. U ovom slučaju moralna vrlina bi bila estetska vrlina. Aristotel je u *Poetici* također naglasio da kada govori o junaku tragedije da se ne smije raditi o osobi koja nema mane odnosno osobi koja je savršena sa moralne strane. (Aristotle, 1984, p 2325) Osoba mora biti nalik prosječnom čitatelju, s ponekom manom, ali moralno uzdignuta. Tako recimo Majka Terezija ne bi bila dobar primjer tragičnog junaka. (Carroll, 1996, 232)

Jedan dodatni primjer kojeg Carroll (1996) navodi u korist argumentu za umjereni moralizam je roman *American Psycho* autora Bretta Eastena Elliasa.

Primjer glasi ovako:

„Autor je zamislio roman kao satiru koja govori o 80tim godinama u SAD-u. Serijskog ubojicu je predstavio kao simbol hvaljenog trgovca vrijednosnim papirima Reagonomicsa. Međutim, ubojstva u romanu su bila previše grafički opisana i čitatelji nisu mogli moralno prijeći preko toga i uživati u parodiji. Očito da je autor napravio estetsku grešku. Greška se sastojala od toga da nije procijenio kakav bi utjecaj prikaz ubojstva mogao imati na ljude. On je pozvao ljude da na ubojstva gledaju kao na političku satiru, no publika to nije mogla napraviti iz moralnih razloga. Ovo je još jedan primjer gdje je moralni nedostatak u djelu ujedno i njegov estetski nedostatak. Roman koji je zamišljen kao politička satira nije uspio ispuniti svoju svrhu jer je emocionalna reakcija publike koja se tražila bila da shvate ubojstva komičnim, to nije uspjelo jer publika nije mogla prijeći preko svojih moralnih standarda i stoga je dobivena reakcija bila gnušanje nad spomenutim događajima. Roman zbog tog moralnog nedostatka predstavlja estetski neuspjeh.“ (Carroll, 1996, 232-233)

Izložili smo Carrollov argument za umjereni moralizam i prošli kroz par njegovih primjera kako bi argument bilo lakše za shvatiti. Zaključili smo da se umjetničko djelo, po umjerenom moralizmu, smatra estetskim neuspjehom ako zbog moralnih nedostataka ne upije izazvati traženu emocionalnu reakciju publike i tako ne ostvari svoju svrhu kao djelo. Estetskim uspjehom djelo se smatra kada uspije postići traženi emocionalni odgovor publike na osnovu moralnih stavova u djelu i tako ispuni svoju svrhu.

Cilj ovog poglavlja bio je predstaviti prvu teoriju u ovoj raspravi, odnosno moralizam. Naveli smo njegovu definiciju i rekli da se moralizam dijeli na meki i strogi moralizam. Dok strogi moralizam pretpostavlja radikalni moralizam, meki moralizam se dijeli na eticizam i umjereni

moralizam. U idućem poglavlju, govorit ćemo o autonomizmu. Navest ćemo definiciju autonomizma, navesti kako se on dijeli, predstaviti argument u korist teoriji kao i poneku kritiku.

4.2. AUTONOMIZAM

Autonomizam je pozicija koja je došla iz pravca estetizam u raspravi o umjetnosti, a koji podrazumijeva da su umjetnička djela vrijedna sama po sebi, koji zagovara umjetnost radi umjetnosti i tvrdi da je pogrešno govoriti o umjetnosti u kontekstu morala jer se tako gubi njena biti. (Gaut, 2007, 4)

U ovom poglavlju mi ćemo govoriti o radikalnom i umjerenom autonomizmu koje su ujedno dvije oprečne teorije radikalnom i umjerenom moralizmu.

Radikalni autonomizam, kako je pisao Carroll u *Moderate moralism* (1996), je teorija koja drži da je umjetnost strogo autonomno područje i da je drugačija od drugih društvenih područja koja se bave spoznajnim, moralnim ili političkim temama. Samim time, nekoherentno je ocjenjivati umjetnost na osnovu njenih posljedica na moral, spoznaju ili politiku. (Carroll, 1996, 224)

Glavni predstavnik ovog stajališta bio je Clive Bell. Bell (1924) je, kao i drugi zastupnici ovog stajališta, smatrao da je nerazumno govoriti o umjetnosti u kontekstu koji nije estetski.

Radikalni moralisti dijele mišljenje da umjetnost ima svoju intrinzičnu svrhu zbog ljepote koju pruža nezainteresiranoj publici i da bi bilo pogrešno podrediti ju vanjskim utjecajima kao što je promicanje moralnog obrazovanja, a još više ocjenjivati ju na osnovu posljedica koje bi mogla imati na društvo. (Carroll, 1996, 224-225)

U koristi svoje teorije, radikalni moralisti, naveli su argument koji je Carroll nazvao argumentom zajedničkog nazivnika. Argument zajedničkog nazivnik kaže da ako želimo ocjenjivati umjetnost na osnovu moralne vrijednosti onda se sve vrste umjetnosti moraju moći tako ocjenjivati. Budući da postoje umjetničke vrste poput recimo apstraktnih dizajna ili gudačkih kvarteta koje nemaju moralnu dimenziju ,odnosno nije ih moguće promatrati u moralnom kontekstu, nema smisla moralno ocjenjivati umjetnička djela. (Carroll, 1996, 225-227)

Ono što smo zaključili do sada je da je područje umjetnosti autonomno i nužno različito od ostalih područja iz čega stoji da je nekoherentno ocjenjivati ju na osnovu vrijednosti koje nisu

estetske. Tezu su podržali argumentom zajedničkog nazivnika u kojem stoji da ako želimo umjetnost ocijeniti na osnovu njene moralne vrijednosti onda sva umjetnost mora biti ocjenjiva u kontekstu morala, a budući da postoje umjetničke vrste koje nemaju moralnu dimenziju onda nema smisla govoriti o umjetnosti u moralnom kontekstu. Umjetnost je prema radikalnim autonomistima vrijedna sama po sebi i iz nikakvih drugih razloga, ni moralnih ni kognitivnih na primjer. (Carroll, 1996, 224)

Glavnu kritiku ovom stajalištu uputio je Carroll u *Moderate moralism* (1996). Carroll tvrdi, suprotno stajalištu radikalnih moralista, da se nekad može o umjetnosti govoriti i ocjenjivati ju u kontekstu morala. To je moguće zbog same prirode nekih umjetničkih djela primjerice političkih knjiga, koja su napravljena iz razloga da proizvedu i utječu na reakciju publike kojoj su namijenjena. Zbog toga smisleno je govoriti i ocjenjivati neka umjetnička djela na osnovu vrijednosti koje nisu nužno estetske. (Carroll, 1996, 226)

Carroll odbacuje argument zajedničkog nazivnika jer tvrdi da teza da sva umjetnost mora biti moralno ocjenjiva da bi se o istoj govorilo u moralnom kontekstu ne slijedi. (Carroll, 1996, 226)

Objasnio je to na primjeru dvaju čekića. Primjer glasi ovako:

„Jedan je običan čekić, a drugi čekić za zlato. Oba se mogu ocjenjivati na osnovu sposobnosti zabijanja čavla, no to ne isključuje mogućnost da prvi čekić ocijenimo na osnovu sposobnosti da isporuči silu na jednu točku u svemiru ili čekić za zlato ocijenimo na osnovu mogućnosti da zadaje brze i delikatne udarce. Premda se svaki čekić može ocijeniti na osnovu sposobnosti zabijanja čavla, ništa nas ne sprječava da ih ocijenimo na osnovu drugih sposobnosti koje neki čekići prirodno imaju. Drugim riječima, sva umjetnička djela imaju estetsku vrijednost. Neka umjetnička djela uz estetsku imaju i neku drugu vrijednost na primjer moralnu, dok neka nemaju.“
(Carroll, 1996, 226)

Ono što Carroll zaključuje je da nas ništa ne sprječava da djelo procijenimo na osnovu neke druge vrijednosti koje umjetničko djelo po naravi posjeduje. (Carroll, 1996, 226)

Iduća autonomistička teorija koju ćemo sagledati je umjereni autonomizam.

Umjereni autonomizam za razliku od radikalnog autonomizma dopušta da umjetnička djela dopušta da umjetnička djela mogu imati i neku drugu vrijednost koja nije samo estetska, ali tvrdi da je samo ona estetska autonomna i relevantna. Djelo tako može imati i neku drugu

vrijednost, na primjer moralnu, ali ona nije relevantna za njegovu estetsku ocjenu. (Carroll, 1996, 231)

Uzmimo za primjer književno djelo poput romana. Radikalni autonomist bi rekao da roman kao vrstu književnog odnosno umjetničkog djela možemo ocijeniti samo na osnovu njegove estetske vrijednosti i da ono ne može ni imati neku drugu vrijednosti. Umjereni autonomist bi, s druge strane, rekao da je samo estetska vrijednost romana autonomna, ali bi priznao da roman može imati i neku drugu vrijednost na primjer moralnu. No, moralna i estetska vrijednost tog romana su dvije odvojene dimenzije. To bi značilo da moralna mana ili vrlina romana nisu estetski relevantne. One možda postoje, ali ne mogu nikako utjecati na estetsku vrijednost romana.

Jednu od kritika ovom gledištu bila je upućena također od strane Carrolla (1996) koji je tvrdio da nekad moralna vrijednost umjetničkog djela može utjecati na njegovu estetsku vrijednost, može ju povećati ili smanjiti. Primjer koji smo već ranije spominjali u poglavlju o umjerenom moralizmu je recimo lik Hitlera kao junaka tragedije. Rekli smo da tragedija kao književna vrsta ima funkciju navesti publiku da se sažali nad smrću glavnog lika. Kada tragedija uspijeva navesti publiku da osjeti sažaljenje prema smrću glavnog lika, ona je ostvarila svoju svrhu i uspjela kao djelo. Budući da je Hitler prijezira vrijedna osoba, publika se ne bi mogla sažaliti nad njegovom smrću i tako tragedija ne bi ostvarila svoju svrhu koju ima kao književna vrsta. (Carroll, 1996, 232)

Ovo je protuargument umjerenom autonomizmu jer kako vidimo postoje slučajevi kada je moralna mana književnog djela relevantna za njegovu estetsku procjenu.

U ovom poglavlju bavili smo se s autonomizmom, teorijom koja zagovara autonomiju umjetnosti. Naveli smo definiciju autonomizma i rekli da se dijeli na radikalni i umjereni autonomizam. Objasnili smo obje podteorije autonomizma, naveli argumente u korist teoriji kao i kritike. U nastavku predstaviti ću nemoralizam, ujedno i zadnju teoriju u raspravi o umjetnosti. Kao i do sada navest ću što ista zagovara, kako se dijeli i što svaka od podteorija pretpostavlja.

4.3. NEMORALIZAM

„Laganje, pričanje lijepih neistinitih stvari pravi je cilj umjetnosti.“

(Wilde, 1971, 686.)

Navedeni citat ide u prilog 3. pravca u raspravi o umjetnosti odnosno onom o gledištu koje kaže da se vrijednost umjetnosti krije baš u tome što nadilazi naše moralne stavove. Iz tog pravca razvila se teorija nazvana nemoralizam.

Nemoralizam, slično moralizmu, zagovara da moralna vrijednost djela utječe na njegovu estetsku vrijednost. Ono što ih bitno razlikuje je činjenica da po nemoralimu, moralni nedostaci djela povećavaju estetsku vrijednost djela, a moralne vrline djela umanjuju njenu estetsku vrijednost. (Gaut, 2007, 11)

Baccarini E. u radu *L'arte immorale e il valore artistico* također navodi definiciju nemoralizma koja kaže da su neka umjetnička djela umjetnički valjana upravo zbog svoje nemoralnosti i da bi gubitkom tog aspekta djelo izgubilo umjetničku vrijednost. (Baccarini, 2016, 3)

Uočavamo da je nemoralizam je znači teorija slična moralizmu, koja kaže da moralnost i nemoralnost utječu na estetsku vrijednost umjetničkog djela. Ono što je drugačije je način na koji utječe na nju. Neka umjetnička djela po ovoj poziciji su estetski vrijedna upravo zbog nemoralnosti koju prikazuju. Nemoralnost u djelu povećava estetsku vrijednost djela, a moralnost ju smanjuje.

Dalje, nemoralizam se dijeli na više podvrsta. Ja ću predstaviti Kieranov kognitivni nemoralizam i Eatonin robusni nemoralizam.

Robusni nemoralizam od Eaton je jača vrsta nemoralizma.

„Robusni nemoralizam tvrdi da postoje određena umjetničkih djela u kojima možemo istovremeno osjetiti moralno neodobravanje, ali i simpatiju prema likovima koji se smatraju nemoralnima. Kada nas djelo uspije navesti da osjetimo istovremeno moralno neodobravanje i simpatiju prema nemoralnim likovima djelo je estetski vrijedno. Razlog

tome je taj što nas je uspjelo natjerati da osjetimo nešto što nismo skloni osjetiti i činjenica da je u tome uspjelo ga čini estetski vrijednijim.“ (Eaton, 2012, 288)

Kako bi bolje objasnila svoju tezu, Eaton uvodi pojam „grubog heroja“ (eng. *Rough hero*). „Grubi heroj“ u djelu je lik koji je intrinzično nemoralan (može biti zli ubojica, mafijaš na primjer), ali je i „heroj“ što znači da posjeduje i određene vrline zbog kojih se može svidjeti publici. Na primjer, on može biti karizmatičan, hrabar, zabavan, može biti odan obitelji i voljeti životinje. (Eaton, 2012, 285)

Konkretni primjeri *rough hero* likova su recimo članovi mafijaških obitelji u knjigama i filmovima. Recimo Don Vito Corleone u poznatom filmu Kum, snimljenom na osnovu istoimene knjige od Maria Puza. On je član mafije, ubojica, moralno osudiv lik. Ipak, Don Corleone je i hrabar, inteligentan, karizmatičan i odan zbog čega je drag publici. Budući da je ovo djelo uspjelo navesti publiku da osjeti simpatiju prema moralno prezrivom liku, djelo je prema Eatonu estetski vrijedno.

Kritika koju je Eaton navela da je bila upućena onome što on zove *rough hero* likovima je da bi prevelika količina takvih likova mogla diminuirati žanr, no nije bilo rečeno zašto. (Eaton, 2012, 288)

Sljedeća podvrsta nemoralizma je kognitivni nemoralizam od Mathew Kierana.

Eaton je opisala Kieranov argument za kognitivni nemoralizam koji kaže da kao prvo, nemoralna umjetnička djela dopuštaju publici da se iz prve ruke upozna sa perspektivama drugačijima od njene i tako izaziva njena najdublja uvjerenja, a kao drugo Kieran tvrdi da je nemoguće spoznati dobrotu bez zlobe, odnosno moralnost bez nemoralnosti, a to je ono što nemoralna djela pružaju publici. (Eaton, 2012, 289)

Stoga, nemoralnost nekih umjetničkih djela povećava njihovu estetsku vrijednost jer produbljuje znanje publike o nemoralu.

Kognitivni nemoralizam počiva na „estetskom kognitivizmu“, odnosno stajalištu da su ponekad spoznajne vrijednosti umjetničkog djela njegove estetske vrijednosti te da je djelo koje produbljuje naše znanje estetski vrijedno djelo. (Eaton, 2012, 289).

Nemoralna umjetnička djela nam omogućuju da kroz njih učimo razne stvari primjerice prirodu moralnih poroka o kojima djelo govori i zbog toga su estetski relevantnija. (Baccarini, 2016, 5)

Kritika koja je često upućena ovom stajalištu je ta da se kognitivni nemoralizam svodi na moralizam jer mu je krajnji cilj moralno učenje. Tu je kritiku uputila Eaton obrazloživši da su učinci kognitivnog nemoralizma odnosno učenje o moralu slični učincima moralizma. (Eaton, 2012, 289) Ipak, ono što čini nemoralno djelo estetski vrijednim nije njegova nemoralnost već moralni učinak koju ona ima na publiku. (Eaton, 2012, 289)

Kako bih bolje objasnila ove dvije podteorije nemoralizma navest ću jedan primjer. Ako imamo djelo u kojemu je Hitler glavni lik, takvo djelo je nemoralno djelo jer je Hitler nemoralna osoba. Ako bi Hitler posjedovao vrline poput hrabrosti ili inteligencije on bi mogao biti *rough hero* i po robusnom moralizmu moglo bi se smatrati da je takvo djelo estetski vrijedno, ali zato što nas uči o nemoralu na način da nam daje uvid u razmišljanja, stavove i ponašanja nemoralne osobe.

Ovim primjerom smo došli do kraja poglavlja. Predstavili smo zadnju teoriju u ovoj raspravi, nemoralizam, kao i njegove podteorije. Sada prelazimo na Zaključak.

5. ZAKLJUČAK

Cilj ovog rada bio je vidjeti mogu li književna djela imati moralnu vrijednost i ispitati kako ona utječe na njenu estetsku vrijednost. Počeli smo rad na način da smo dali kratak uvod u raspravu o umjetnosti i moralu. Tu smo vidjeli da je utjecaj umjetnosti uvijek bio nekako prisutan, odnosno ljudi su uvijek vjerovali da umjetnost ima moć utjecati na ljude. Da je tako govori nam i činjenica da je kroz godine mnogo književnih djela bilo cenzurirano u školama i visokim ustanovama zbog straha od negativnog utjecaja koji bi djela koja su bila smatrana nemoralnima mogla imati na mladež. Naveli smo tako par književnih djela koja su dugo bila na meti cenzure među kojima i slavni roman *Lovac u žitu*. Ustanovili smo da je Platon bio filozof koji je potaknuo raspravu o umjetnosti i moralu rekavši da je funkcija poezije da pokvari ljude, odnosno da negativno utječe na njih. Tako su se razvila tri pravca koja su pokušala direktno i indirektno odgovoriti Platonu. Bili su to humanistički i estetistički pravac te ideja o umjetnosti kao transgresije. Humanistički pravac je bio najdirektniji i zagovornici tog pravca pokušali su obraniti poeziju koju je Platon tako žustro napao tvrdeći da ona može prenijeti važne moralne lekcije. Estetisti su druge strane, bili stava da umjetnička djela nemaju nikakve veze s moralnošću već da su ona vrijedna sama po sebi. Zadnji pravac, onaj o vidu umjetnosti kao transgresije zagovarao je da se vrijednost umjetnosti krije baš u nadilaženju i izazivanju početnih moralnih pretpostavki. Spomenuta tri pravca dovela su do formiranja tri teorije u kritici umjetnosti. One se bave moralnom vrijednošću umjetničkog djela i načinom na koji ona utječe na estetsku vrijednost samog djela. Tri teorije koje sam spomenula da su se razvile iz etičke kritike umjetnosti su moralizam, autonomizam i nemoralizam. Moralizam je teorija po kojoj moralna vrijednost umjetničkog djela doprinosi njegovoj estetskoj vrijednosti dok nemoralnost u dijelu umanjuje estetsku vrijednost djela. Autonomizam pak kaže da je umjetnost strogo autonomno područje i da nema veze s moralnom, spoznajnom ili bilo kojom drugom vrijednošću. Na kraju tu je i nemoralizam po kojemu nemoralnost djela doprinosi njegovoj estetskoj vrijednosti, dok ju moralnost umanjuje. Predstavljene teorije odnose se na cjelokupnu umjetnost, no meni se čini da se najviše odnose na književnost. Moguće je da je i Gaut bio sličnog stava jer je u *Art, Emotion and Ethics* napisao da nas sva umjetnička djela, ali posebno književnost mogu poučiti o moralu (Gaut, 2007, 165). Posebnost književnosti u odnosu na ostale vrste je to što kao medij koristi jezik. Jezik je sredstvo komunikacije među ljudima, on nas razlikuje od svih živih bića. Omogućuje nam da komuniciramo svoje osjećaje,

iznosimo svoja stajališta i svoje preferencije drugim ljudima. Na taj način možemo utjecati na ljude i oni mogu utjecati na nas. Stoga, smatram da upotreba jezika kao medija omogućuje književnosti da najjasnije i najizraženije prenese svoju misao i da utječe na ljude. Čitajući možemo se obogatiti za neko novo iskustvo, prihvatiti neku novu moralnu perspektivu ili odbaciti staru. U svakom slučaju, vjerujem da se iz književnosti može učiti o moralu i da ona ima moralnu vrijednost. U raspravi o umjetnosti i moralu zauzimam moralistički stav, preciznije eticizam jer smatram da (ne)moralna vrijednost djela može biti relevantna za njegovu estetsku prosudbu i slučajevima kada je relevantna, smatram da može pozitivno ili negativno utjecati na estetsku vrijednost djela. Vidjeli smo tako u Gautovom (2007) primjeru da se moralna vrijednost komedije kao književne vrste može nalaziti u vrsti humora kojim se ona služi, on može biti takav da nam uz humor priopći novu moralnu činjenicu ili nam pomogne zauzeti novu moralnu perspektivu i u tom slučaju moralna vrijednost komedije može pozitivno utjecati na njenu estetsku vrijednost. U suprotnom slučaju, da je humor kojim se komedija služi takav da ismijava nedužnu osobu, djelo bi se smatralo estetskim neuspjehom. Dakle, moralna vrijednost nekog djela može utjecati na njegovu estetsku vrijednost djela u slučajevima kada je ona relevantna.

Zaključno, u ovom radu smo uspjeli pokazati u kakvom su odnosu književnost i moral te pokazati na koje sve načine moralnost odnosno nemoralnost može ili ne može utjecati na estetsku vrijednost djela.

6. LITERATURA:

- I. Adams, H., (1971) „*Horace “Art of Poetry” in Critical Theory since Plato*“, San Diego: Harcourt Brace Jovanovich
- II. Adams, H., (1971) „*Sidney, Sir Philip, “An Apology for Poetry” in Critical Theory since Plato*“, San Diego: Harcourt Brace Jovanovich
- III. Adams, H. (1971) „*Wilde, Oscar: „The Decay of Lying“ in Critical Theory since Plato*“ San Diego: Harcourt Brace Jovanovich
- IV. American Library Association (2013) "*Banned & Challenged Classics*"
Pristupljeno 9.9.2022.
(<http://www.ala.org/advocacy/bbooks/frequentlychallengedbooks/classics>)
- V. Barnes, J. Ur. (1984) „*Aristotle „Poetics“ in The complete works of Aristototle vol. (2): The revised Oxford translation*“, Princeton: Princeton U.P.
- VI. Baccarini E., (2016) *L'arte immorale e il valore artistico*, pristupljeno 1.9.2022.(https://www.academia.edu/20446432/Larte_immorale_e_il_valore_artistico)
- VII. Bell C. (1924), *Art*, London:Chato and Windus
- VIII. Birtić M., Hudaček L., Jojić Lj. et al (2013), „*Školski rječnik hrvatskoga jezika*“
Pristupljeno 9.9.2022. ([O rječniku - Školski rječnik hrvatskoga jezika \(rjecnik.hr\)](http://www.rjecnik.hr))
- IX. Carroll, N. (1996). *Moderate moralism*. _British Journal of Aesthetics vol:36 (3): str.223-238
Pristupljeno 9.9.2022. (<https://doi.org/10.1093/bjaesthetics/36.3.223>)
- X. Carroll N. (1998) *Moderate moralism versus moderate autonomism*, In British Journal of Aesthetics vol.38 (4), str. 419-424
Pristupljeno 9.9.2022.(<https://doi.org/10.1093/bjaesthetics/38.4.419>)
- XI. Conolly, O. (2000) "*Ethicisim and Moderate Moralism*" in British Journal of Aesthetics, vol. 40 (3), str. 302-316
Pristupljeno 9.9.2022. (<https://doi.org/10.1093/bjaesthetics/40.3.302>)
- XII. EATON, A. W. (2012) "*Robust Immoralism.*" The Journal of Aesthetics and Art Criticism, vol. 70, no. 3, 2012, pp. 281–92. *JSTOR*,

- Pristupljeno 1.9.2022. (<http://www.jstor.org/stable/43496513>)
- XIII. Gaut, B. (2007) *Art, Emotion and Ethics*, New York: Oxford U.P
- XIV. Kieran, M. (2001) „In defence of the ethical evaluation of narrative art“ in *The British Journal of Aesthetics*, 41 (1), str. 26-38
- Pristupljeno 9.9.2022. (<https://doi.org/10.1093/bjaesthetics/41.1.26>)
- XV. Herschel, B. (1968) „Matisse, Henri, ‘Notes of a Painter’“ u *Theories of Modern Art: A Source Book by Artists and Critics*, Berkeley and Los Angeles“, USA: University of California Press
- XVI. Pavičević V. (2022) „Platon „Država“ u Velika filozofska biblioteka“, preveli Vilhar A. i Pavlović B., Beograd: Beogradski izdavačko-graficki zavod
- XVII. Roxborough, S. (2022) „ Publishers withdrawal of Winnetou books stirs outrage in Germany“, 24. kolovoz
- Pristupljeno 9.9.2022.
- (<https://www.dw.com/en/publishers-withdrawal-of-winetou-books-stirs-outrage-in-germany/a-62907190>)
- XVIII. Tolstoy, L. (1930) „*What is Art?*“, preveo Maude A., Oxford: Oxford U.P, originalno djelo objavljeno 1897.